

Rapportage

Onderzoek conflictarcheologie munitiedepot WO II Waatskamp Nederweert-Ospel (2023)

ALFONS BRUEKERS

Dit werk is auteursrechtelijk beschermd, zowel qua tekst als beeld. Overname van de inhoud van deze rapportage, hetzij integraal, gedeeltelijk of parafraserend, ongeacht het analoge of digitale medium waarin, ongeacht het doel en ongeacht de aanvrager, is niet toegestaan zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van STRABO.

Auteur: Alfons Bruekers

Uitgever: STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch Bodem-Onderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Datum: December 2024

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodem-Onderzoek te Nederweert (STRABO), opgericht in 1985. Dit is een in Ospel gevestigd non-profit expertisecentrum op het gebied van roerend erfgoed. STRABO is onderdeel van de Erfgoedgemeenschap Nederweert.

Doelstelling

STRABO stelt zich ten doel om archeologisch en bouwhistorisch onderzoeks- en vondstenmateriaal en daaraan verbonden waarnemingen te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek, advisering, beleidsontwikkeling en publieksbereik.

Ervaring

STRABO beschikt over jarenlange ervaring in het verrichten van archeologisch onderzoek, projectleiding, bureau-onderzoek, determinatie, rapportage en documentatie, publieksbereik en advisering, mede onder auspiciën van de ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (latere RCE, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Doelgroepen

STRABO levert daarnaast gratis gevraagde en ongevraagde advisering aan gemeentebesturen, interne en externe gemeentelijke beleidsadviseurs, erfgoedorganisaties, particulieren, lokale gemeentelijke erfgoedcommissies, projectontwikkelaars, archeologische adviesbureau's, t.b.v. archeologische omgevings-vergunningen.

Doelregio

STRABO verrichtte in het verleden onderzoek en advisering in de Limburgse gemeenten Nederweert, Weert, Leudal (Grathem), Peel en Maas (Meijel) en de Noord-Brabantse gemeenten Cranendonck (Budel) en Asten, met Nederweert als hoofdaandachtsgebied.

Erkenning

STRABO is door het gemeentebestuur van Nederweert in 2018 en opnieuw in 2021 formeel erkend als historische en archeologische stakeholder in het onder het bevoegd gezag vallende archeologisch beleidskader en bij de uitvoering van omgevings-vergunningen en programma's van eisen van archeologisch onderzoek in de gemeente Nederweert.

Duurzaam en toegankelijk

De archeologische en bouwhistorische onderzoeks- en adviesrapporten van het roerend erfgoed-expertisecentrum STRABO zijn alle duurzaam digitaal opgeslagen en te vinden of te downloaden via:

DANS, het nationale expertisecentrum en repository voor (archeologische) onderzoekdata, van de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen,

<https://dans.knaw.nl/nl/data-stations/archaeology/>

ACADEMIA, de publicatiewebsite van de Stichting Geschiedschrijving Nederweert en de Stichting Regionaal Archeologisch Bodem-Onderzoek, op:

<https://independent.academia.edu/AlfonsBruekers>

Koninklijke Bibliotheek, depot van analoge en digitale publicaties, via

<https://webggc.oclc.org/cbs/DB=2.37/>

Erfgoedhuis Weert, digitale studiezaal van het Erfgoedcluster Weert, gemeente Weert, via

<https://erfgoedhuisweert.nl>

Conflictarcheologie

Conflictarcheologie is een begrip dat in het Land van Weert nog in de kinderschoenen staat. Het is een term die gebruikt wordt voor archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek naar resten van krijgshandelingen. Een vorm van onderzoek die niet gebonden is aan een bepaalde periode, veldslagen en militaire bouwwerken vanaf de Romeinse tijd tot aan de laatste wereldoorlogen vallen onder deze tak van archeologisch onderzoek. Doordat de Tweede Wereldoorlog in Nederland echter de meeste impact heeft gehad op het bodemarchief ligt de nadruk in de conflictarcheologie hier wel op deze periode. Voorbeelden uit Nederweert bestrijken het hele tijdvak van de late middeleeuwen tot en met de Tweede Wereldoorlog.

Recent verschenen

Recent verschenen de volgende STRABO-rapportages op het gebied van conflictarcheologie, gerangschikt naar aflopende publicatiedatum (tijdschriftartikelen zijn niet meegenomen):

- Rapportage onderzoek conflictarcheologie munitiedepot Waatskamp WOII Nederweert-Ospel (2023)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie Aspergestelling WOII Wessemerdijk Nederweert (1987)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie Loopgraven WOII Wessemerdijk Nederweert (1987)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie laatmiddeleeuwse landweer Wessemerdijk Nederweert (1987)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie mitrailleurnest WOII Bredeweg Nederweert (1985)
- Rapportage onderzoek conflictarcheologie munitiedepot WOII Waatskamp Ospel (2023)
- Rapportage archeologische waardenstelling Aspergestelling Nederweert-Hulsen
- Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Eind, Eind 41-49 (2021)
- Rapportage archeologisch onderzoek Asten-Nederweert crashes Halifax NA197 en NA260 in 1945 (2019)
- Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Colusdijk crash Halifax JB845 3 april 1943 (1983-1985)
- Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Hageldor (1981)
- Rapportage aanpassing beleidscontourenkaart schansen Uliker, Kreijel, Roeven en Leveroy
- Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Weerheg (1988)

Diverse andere rapportages zijn in voorbereiding.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Oprichting	9
3. Oorlogsperiode	14
4. Na-oorlogse periode	17
5. Recente ontwikkelingen	20
6. Archeologisch onderzoek	24
7. Georeferentie	26
8. Inrichtingssuggestie	28
9. Samenvatting en conclusie	30
Bijlagen	31

1. Inleiding

De Peel-Raamstelling was een Nederlandse verdedigingslinie die in 1939 werd aangelegd en al op 10 mei 1940, de eerste Nederlandse oorlogsdag is gevallen. De stelling bevond zich achter de Maaslinie, variërend van 9 km tot 21 km van elkaar. De stelling begon aan de Maas, ter hoogte van Grave om via Mill, door de Peel en langs de Zuid-Willemsvaart aan de Belgische grens bij Weert te eindigen. De stelling kon tussen Meijel en de Rips, vooral rond Griendtsveen, profiteren van een natuurlijke bescherming door de drassige veenmoerassen van de Peel en een aantal reeds bestaande wateren, zoals de Graafse Raam, de Helenavaart en de Noordervaart. Langs het noordelijk deel had men een kunstmatige barrière aangebracht in de vorm van het Defensiekanaal.

Fig. 1. Troepen van de Genie van het Nederlandse leger bezig met de aanleg van versterkingen en schuilplaatsen in Ospel-Waatskamp in 1939. Collectie Stichting Geschiedschrijving Nederweert.

Verder waren er bijna 400 kazematten aangelegd, hiervan waren er 245 van het type S3, 46 flankerende betonkazemat type B en 79 van het type koepelkazemat. Prikkelraad-
versperringen en vrije schootsvelden waren ook onderdeel van de verdediging. Deze kazematten stonden op zo'n 200 meter van elkaar, soms op kortere afstand. Er waren echter nauwelijks verbindingen tussen de kazematten onderling en de hoofdmacht van de infanterie zat ver achter de kazematlinie in loopgraven, zodat geen directe steun kon worden gegeven. Toch was de Peel-Raamstelling een stelling waarmee een vijand rekening moest houden.¹

In de regio Weert bestond de linie uit een groot aantal kazematten, een drietal commandobunkers in het achterland (waaronder in Nederweert-Boeket) en een buitengewoon sterk gefortificeerd eiland in de kanalenkruising bij Nederweert. Een belangrijk

¹ Integraal ontleend aan <https://nl.wikipedia.org/wiki/Peel-Raamstelling>.

deel daarvan werd door het Nederlandse Ministerie van Defensie aangelegd in 1939 en in enkele gevallen al enkele jaren eerder. Over de stelling en de Duitse inval in 1940 is al veel gepubliceerd. Volledig onbelicht bleef tot nu toe het bestaan van een munitiedepot van het Nederlandse leger, in Ospel-Waatskamp op de verdedigbare oever van kanaal Noordervaart. Deze studie betreft de ontstaansgeschiedenis en latere ontwikkelingen van dit verdwenen object, als een bureaustudie in het kader van het thema conflictarcheologie.

Conflictarcheologie is een begrip dat in Nederweert en omstreken nog in de kinderschoenen staat. Het is een term die gebruikt wordt voor archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek naar resten van krijgshandelingen. Een vorm van onderzoek die niet gebonden is aan een bepaalde periode, veldslagen en militaire bouwwerken vanaf de Romeinse tijd tot aan de laatste wereldoorlogen vallen onder deze tak van archeologisch onderzoek. Doordat de Tweede Wereldoorlog in Nederland echter de meeste impact heeft gehad op het bodemarchief ligt de nadruk in de conflictarcheologie hier wel op deze periode.²

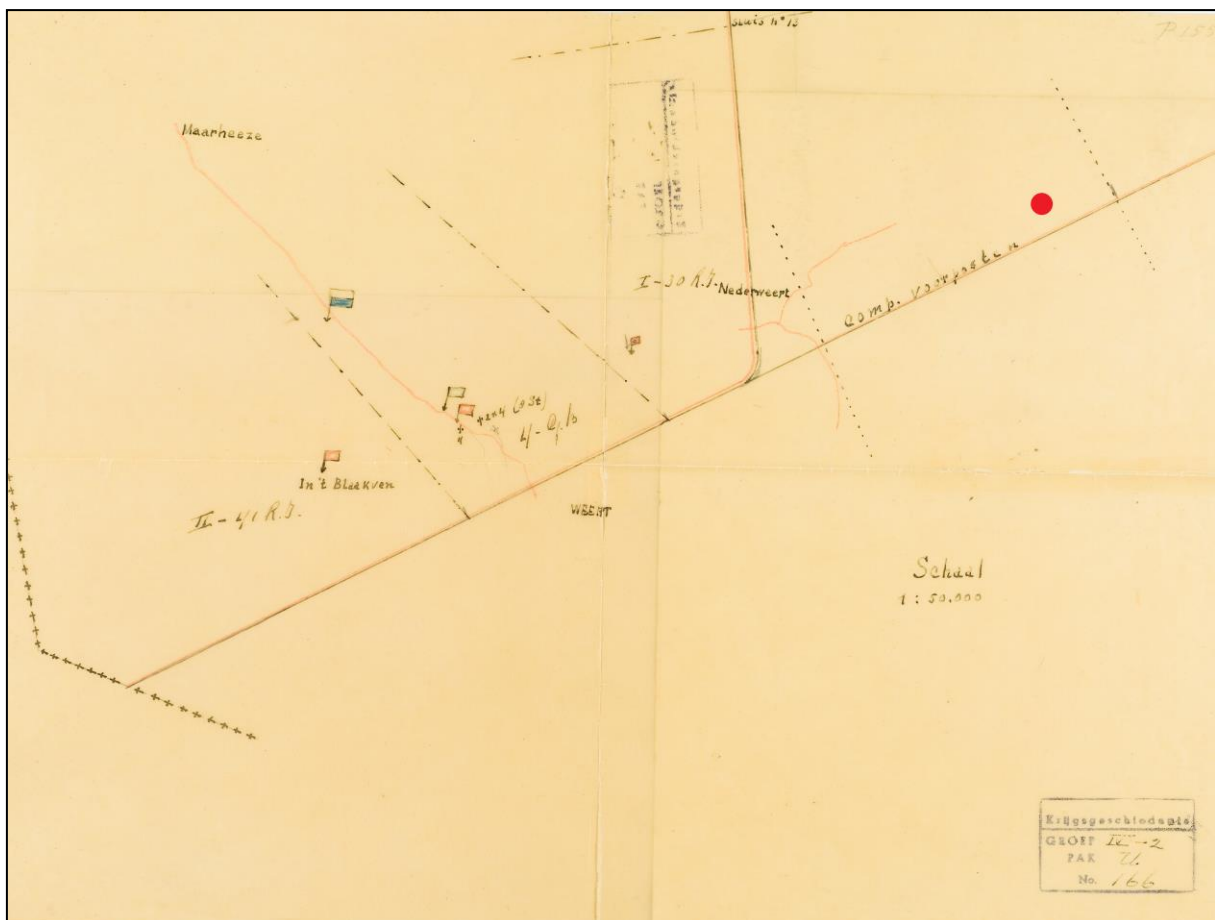

Fig. 2. Kaart van de regimenten van het Nederlandse leger langs de Peel-ramstelling in 1939. De rode stip (toegevoegd) is de locatie van het munitiedepot. Collectie NIMH 409 527003.

² Zie bijvoorbeeld <https://www.baac.nl/expertises/conflictarcheologie>.

Administratieve gegevens

projectnaam	Munitiedepot Waatskamp				
opdrachtgever					
toponiem	Waatskamp				
plaats	Ospel				
gemeente	Nederweert				
provincie	Limburg				
kadastrale gegevens	sectie L nr. 2413				
omvang plangebied	ca. 13.237 m2				
omvang onderzoekgebied	ca. 50 m2				
kaartblad	58A (1:25.000)				
coördinaten		GPS-coördinaten		RD-coördinaten	
	referentiepunt	N 51.288426	E 5.787783	182944	366647
	NW-coördinaat				
	NO-coördinaat				
	ZW-coördinaat				
ZO-coördinaat					
aanleiding	Realisatie minicamping				
methodiek	Variant buro-onderzoek Variant inventariserend veldonderzoek				
AMK-terreinen	n.v.t.				
bevoegd gezag	n.v.t.				
deskundige namens bevoegd gezag					
uitvoeringsperiode					
onderzoeksleiding	STRABO, Alfons Bruekers				
uitvoering	Alfons Bruekers				
onderzoeksmelding ARCHIS3					
Archeoregio NOaA	4: Brabants zandgebied				
beheer en plaats documentatie	Erfgoedgemeenschap Nederweert, SGN inv. nr. C.10.10.61				
beheer en plaats vondstenmateriaal	Erfgoedgemeenschap Nederweert				

2. Oprichting

Op 28 juli 1938 wendde het Departement van Defensie (hierna: Defensie) zich tot het College van B&W van Nederweert. Daarin werd medegedeeld dat Defensie voornemens was over te gaan tot de oprichting van een munitiedepot in de gemeente Nederweert. Het ontwerp daarvoor was al op 9 juli tot stand gekomen en Defensie had er haast mee. Er werd aangeboden om de gemeente bij de te doorlopen procedures te adviseren. Tenslotte werd het College gewezen op het zeer geheime karakter van deze zaak en dat er maar zeer minimalistisch over gecommuniceerd mocht worden. Vooral moest vermeden worden in het openbaar te spreken over de hoeveelheid ontplofbare stoffen die in het depot zouden worden opgeslagen, gezien het evidente militaire belang van die informatie.³

Hinderwetprocedure

Amper een week later nam het gemeentebestuur van Nederweert contact op met Gedeputeerde Staten van Limburg, die verantwoordelijk waren voor het organiseren van de benodigde hinderwetprocedure. Gedeputeerde Staten lieten er evenmin gras over groeien en stelde een commissie samen met experts uit Buggenum en Horst met opdracht om op 12 september in het raadhuis van Nederweert een hoorzitting te organiseren om mogelijke bezwaren tegen de komst van het magazijn aan te horen.

Enigszins geïrriteerd doordat de provinciale commissie het niet nodig vond om een expert van de Genie bij de hoorzitting te laten aanschuiven, vaardigde Defensie haar Eerstaanwendend-Ingenieur H.J.L. Hornix van de Genie-afdeling in Nijmegen af naar Nederweert. Door middel van een advertentie in het weekblad Het Kanton Weert attendeerde het gemeentebestuur belanghebbenden op de ter inzagelegging van de documenten.⁴

Van de hoorzitting op het raadhuis van Nederweert op 12 september werd om 5 uur 's middags een proces-verbaal opgesteld. Daarin lezen we dat er geen bezwarenmakers waren komen opdagen. Ook blijkt daaruit de voorgenomen locatie van het munitiedepot, een terrein te Ospel, kadastraal bekend onder sectie E nr. 3441. Op basis hiervan adviseerde het provinciebestuur van Limburg op 12 september 1938 aan Zijne Excellentie de Minister van Defensie J.J.C. van Dijk over te gaan tot goedkeuring van de plannen. Dit leidde vervolgens tot het door koningin Wilhelmina ondertekende in paleis Het Loo het Koninklijk Besluit van 12 oktober 1938 Nr. 39 tot bouw van het munitiedepot in Ospel.

Bouwvergunning

Vrij kort daarna werd de vergunningenprocedure gestart en die leidde op 29 november 1938 tot verlening van de bouwvergunning van 'een magazijn'.⁵ De bouw werd, vermoedelijk in het voorjaar van 1939, uitgevoerd door aannemersbedrijf Th. Spreuwenberg uit Venlo, voor een aanneemsom van Hfl 3450. Dit bedrijf bouwde in feite twee identieke munitiedepots, het ene in Ospel en het andere in Grubbenvorst.⁶

Uit de bescheiden van de bouwvergunning blijkt dat het hierbij gaat om een eenvoudig uit baksteen en met spouwmuur opgetrokken gebouw met pannen gedekt zadeldak en

³ Alle geciteerde documenten zijn ontleend aan: RHCL Maastricht, Toegang 04.07B Provinciaal Bestuur, inv. nr. 420.

⁴ Erfgoedhuis Weert, Digitale Studiezaal, Het Kanton Weert, 26 augustus 1938.

⁵ Gemeente-archief Nederweert (GAN), Nieuwe Archief (NA) 1795-1939, bouwvergunningen inv. nr. 1205. Met dank aan archiefmedewerker dhr. Peter Witlox.

⁶ Het munitiedepot van Grubbenvorst bestaat niet meer, de locatie is nu onderdeel van het industrieterrein Groot-Boller.

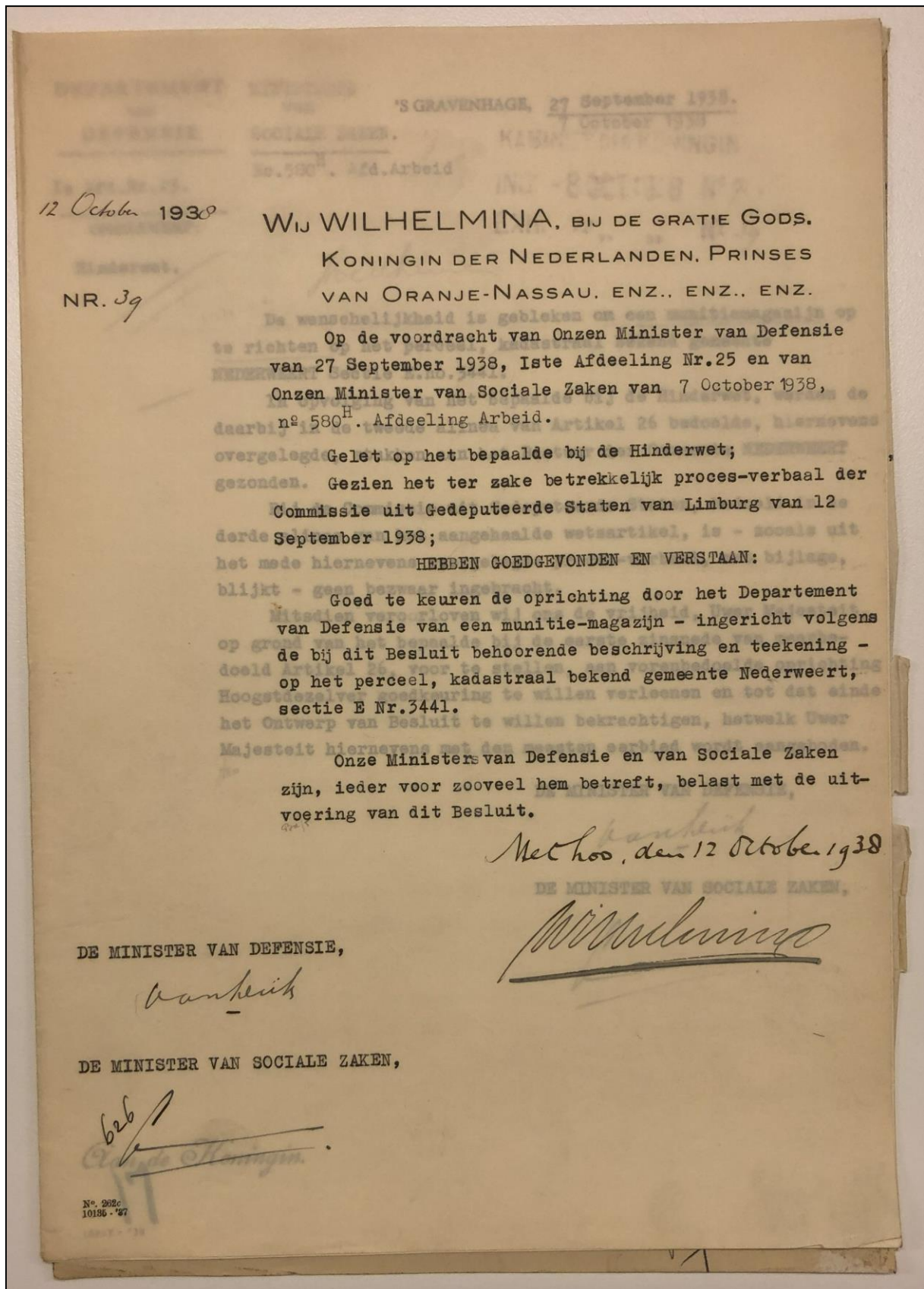

Fig. 3. Koninklijk Besluit van koningin Wilhelmina ter goedkeuring van de bouw van het munitie-magazijn te Nederweert. Nationaal Archief Den Haag, NA 2.02.14, Kabinet der Koningin, inv. nr. 8460.

buitenafmetingen van ca. 8.00m x 4.40m. Het bestond uit twee onderling bijna even grote en vrijwel vierkante ruimtes met elk een toegangsdeur in de kopse gevel en raamvensters met raamluiken in de lange zijden. Een tweede buitendeur in de langszijde gaf toegang tot een kleine inpandige ruimte waarvan de precieze functie onbekend is. Het gebouw werd omringd door drie rijen stoeptegels. Vanaf de weg Waatskamp voerde een oprijweg naar het depot en er was voorzien in een afsluitbare toegangspoort. Al met al heeft het uiterlijk alles van een kleine, rustieke burgerwoning en deze camouflage zal ook wel precies de bedoeling zijn geweest van Defensie.

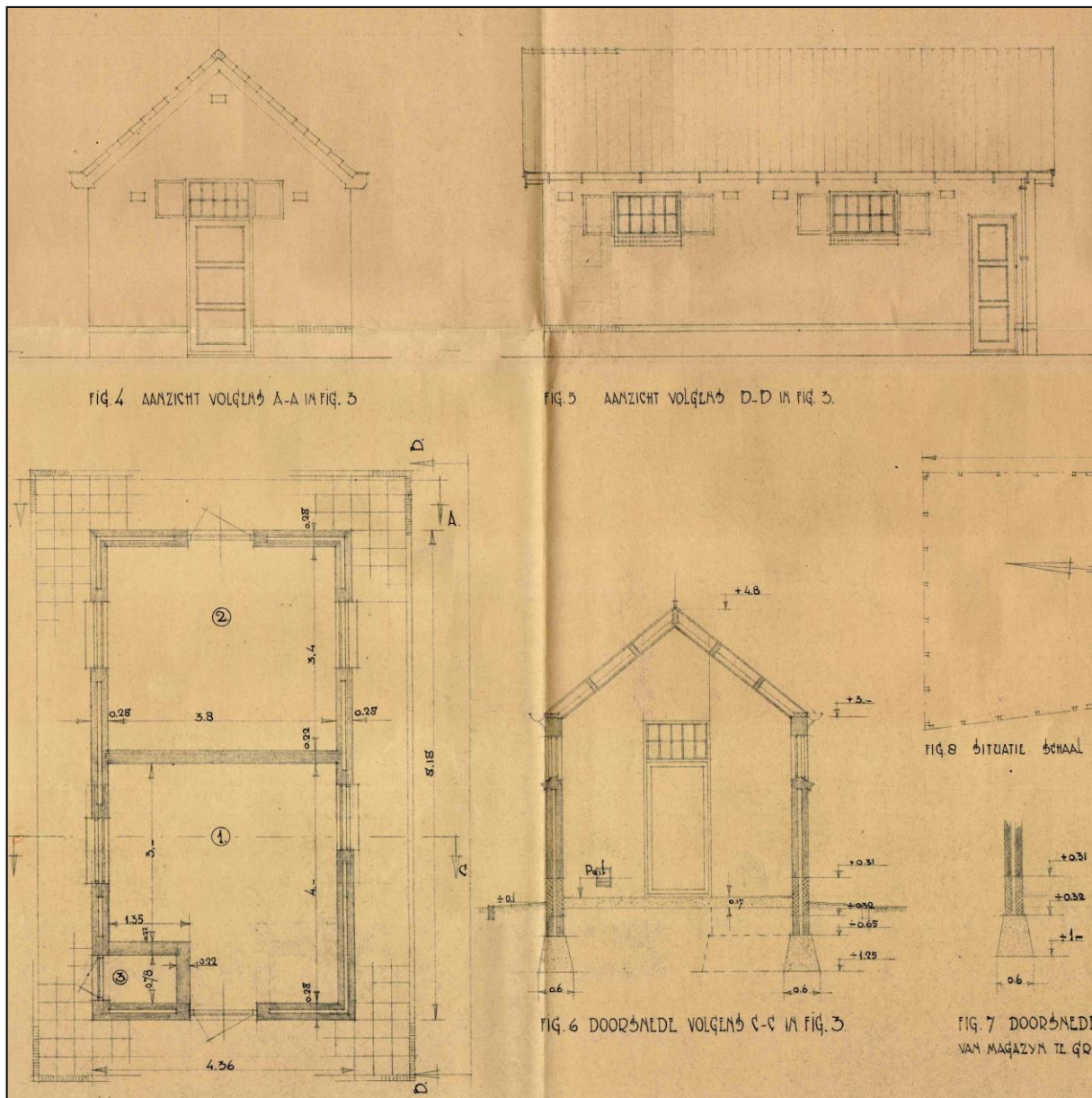

Fig. 4. Aanzichten van het munitiedepot. Tekening van bouwvergunning (uitsnede), in: GAN NA 1205.

Hoe de locatiekeuze tot stand kwam en welk type overeenkomst er tussen het Rijk en de grondeigenaar van het perceel werd gesloten, is verder niet onderzocht. Er bestaan helaas geen foto's van het gebouw tijdens realisatie of in gereede toestand. Dat heeft ongetwijfeld ook te maken met de intensieve kanaalbewaking door het Nederlandse leger. Niet voor niets bevat de bouwtekening de uitdrukkelijke waarschuwing "*Deze aangelegenheid te beschouwen als van zeer geheimen aard zulks met het oog op 's lands belang*".

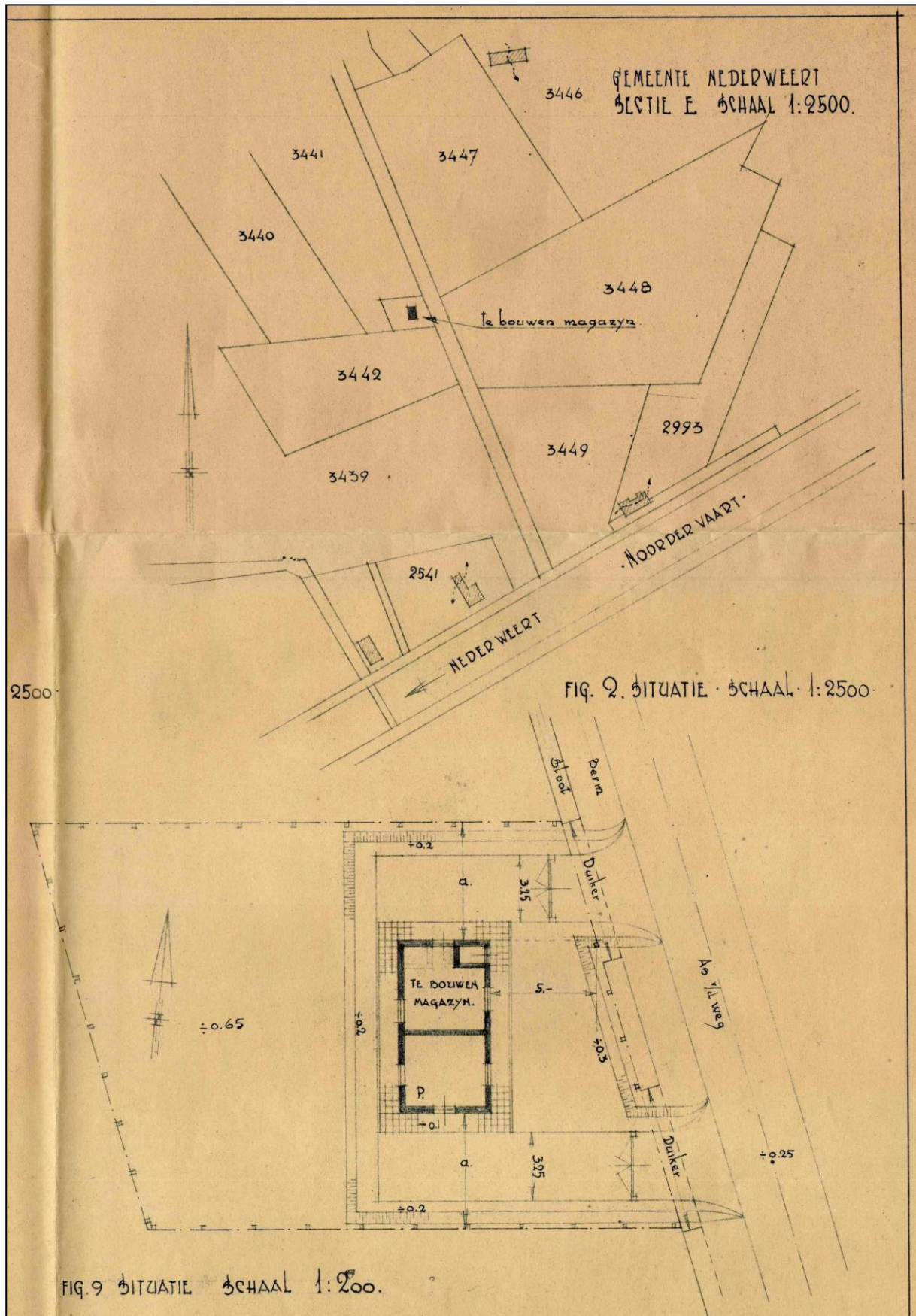

Fig. 5. Situering en plattegrond van het munitiedepot. Tekening van bouwvergunning (uitsnede), in: GAN NA 1205.

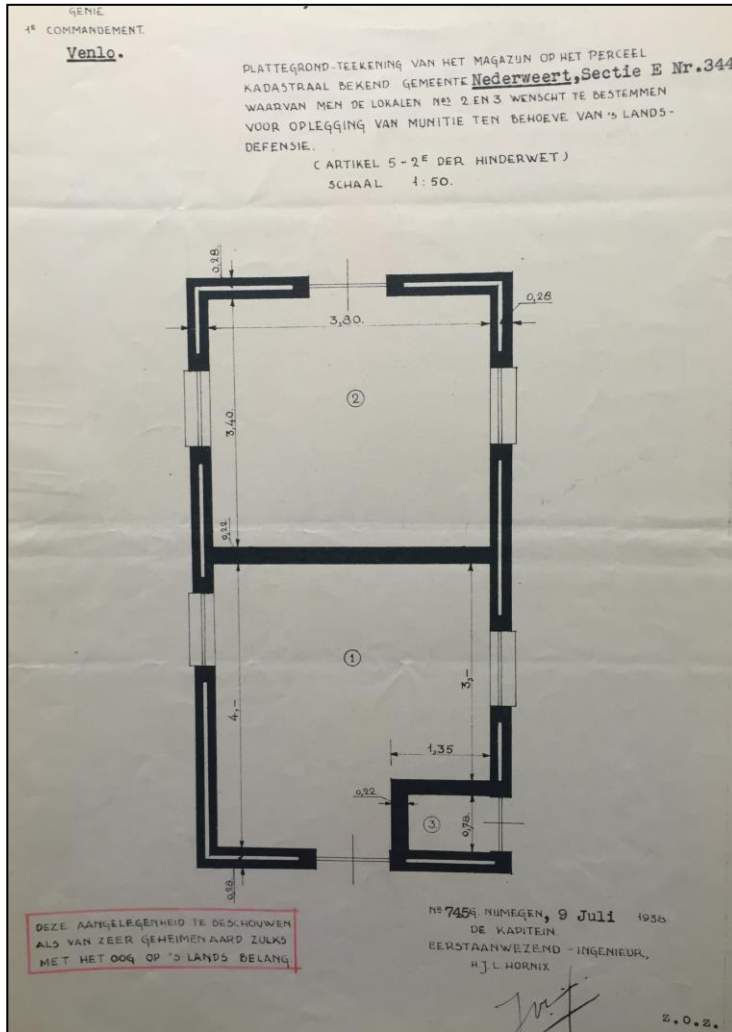

Fig. 6. Plattegrond van het munitiedepot in Ospel. Bron: RHCL 094.07B inv. nr. 420. Het noorden ligt aan de onderzijde van de tekening. Merk op dat de plattegrond hier gespiegeld is t.o.v. de versie op de bouwvergunning.

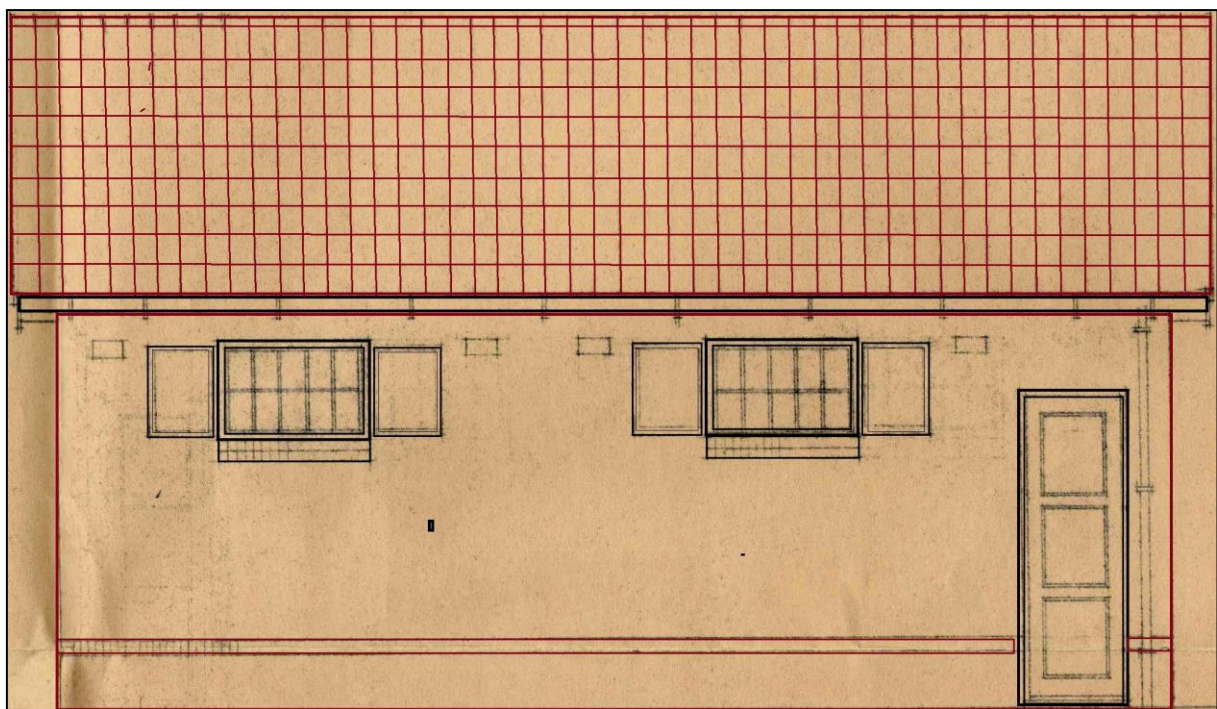

Fig. 7. Geretoucheerd oostelijk zij-aanzicht van het munitiedepot.

3. Oorlogsperiode

In de gedetailleerde verslagen van de in Nederweert gelegerde politietroepen wordt uitgebreid beschreven hoe de verdediging en uiteindelijke overgave van het Nederlandse leger in de periode 10-12 mei 1940 verliep. In de rapporten komt helaas geen vermelding van een of meer munitiedepots voor. Wel is dat het geval met de gedetailleerde vermelding van diverse soorten munitie en granaten die vanuit de naburige kazematten werden afgevuurd op de Duitse invaller. Het ligt in de rede te veronderstellen dat de munitievoorziening plaatsvond vanuit het depot in Ospel.⁷

Tijdens de bezetting door de Duitsers vervulde het gebouw aanvankelijk waarschijnlijk geen functie. Men mag aannemen dat het Duitse gezag heeft zorggedragen voor de ontruiming van eventuele achtergebleven Hollandse munitie. Omstreeks 1942 of 1943, toen de geallieerde bombardementen op Duitsland in hevigheid begonnen toe te nemen, werd in het depot een zoeklichtpost gevestigd. Met grote zoeklichten werden de geallieerde vliegtuigen hier in licht 'gevangen' zodat de nachtjagers deze gemakkelijk konden uitschakelen.⁸

Met ingang van 2 februari 1944 werd het gebouw in gebruik genomen als woonhuis door Martinus van Dijk, die afkomstig was van het adres Staat A nr. 223 (huidige adres Staat 36). Die timing is opmerkelijk aangezien niet duidelijk is of de zoeklichtpost op dat moment verlaten of ontmanteld werd. Het is bekend dat ten gevolge van de verwoestingen in de periode september-november 1944 veel burgers werden ondergebracht in oude kazematten en andere noodwoningen, maar daarvan kan in februari 1944 nog geen sprake zijn geweest. Van Dijk was in het voormalige depot woonachtig tot aan de bevrijding van Ospel op 15 november 1944. Het straatnamenregister van de gemeente vermeldt als uitschrijfdatum 22 december 1944, maar dat zal wel slaan op de administratieve handeling die vertraagd zal zijn wegens de toestand op dat moment. Die indruk wordt versterkt door de begeleidende inschrijving die vermeldt: "*Door oorlogshandeling in 1944 verwoest (voormalige munitiedepot der Ned. Landwacht [sic, bedoeld wordt landmacht ab]. Van Dijk verhuisde terug naar Staat, adres A nr. 207.*"⁹

Herinneringen

In de omgeving van het voormalige munitiedepot zijn er niet velen meer, die actieve herinnering bewaren aan dit object. Een uitzondering is oud-onderwijzeres 'juffrouw' Truus Koppen die in 2018 als 92-jarige zich een en ander wist te herinneren:

Zij werd geboren in de dichtst bij zijnde boerderij aan de Waatskamp: Het huisje, dat in haar herinnering 't Menusie Huuske werd genoemd, lag aan de verbindingsweg tussen Waatskamp en het kanaal Noordervaart. Zij had geen voorstelling meer van hoe het er uit zag. Wel herinnert zij zich nog goed het gebruik als noodwoning. Het lag hemelsbreed halverwege de hoekwoning van Van den Beucken en het tuincentum.

⁷ Nederlands Instituut voor Militaire Historie, inv. nr. 409 Gevechtsverslagen en -rapporten mei 1940 nr. 527009 Verslagen van de commandant van de strategische groep politietroepen Nederweert adjudant onderofficier J.A. Mullers, en nr. 527010 Verslag van de strategische groep politietroepen Nederweert door sergeant J.M. Geleijns.

⁸ Gemeente-archief Nederweert, Nieuw Archief 1939-1990, Straatnaamkaarten, Waatskamp. Aantekening: *Was tijdens de bezettingsjaren in gebruik bij de Duitsers, die aldaar een zoeklichtpost plaatsten*".

⁹ Gemeente-archief Nederweert, Nieuw Archief 1939-1990, Straatnaamkaarten, Waatskamp.

Volgens haar was het vrij klein met afmetingen van 3x3m en er zouden meer van dat soort gebouwtjes zijn geweest.¹⁰

Veel gedetailleerde nog zijn de memoires van Harrie van Loon, wonende aan de weg Kreijel en aan de achterkant van zijn perceel grenzend aan het voormalige munitiedepot en latere Duitse zoeklichtinstallatie. Hij was de meest nabije ooggetuige.¹¹ In 1984 stelde hij zijn geïllustreerde herinneringen aan de oorlog te boek, maar hij rept niet over het munitiedepot. Dat zal zijn reden vinden in het volgende: Van pasen 1939 was hij als dienstplichtige gemobiliseerd en buiten Nederweert gelegerd. Bij de Duitse inval in mei 1940 werd hij krijgsgevangen gemaakt en geïnterneerd in voormalig Oost-Duitsland en hij keerde pas in de loop van 1940 terug op zijn ouderlijk huis.. Daarin zal de reden zijn dan Van Loon in zijn memoires geen melding maakt van het munitiedepot. Anders is dat het geval met het gebruik van het voormalige depot als zoeklichtpost. Daarover schrijft Van Loon:

(...) De Duitsers stelden schijnwerpers op. Grote transformatoren die stroom verwekten, waarlangs ronde koepels stonden van +/- 2 meter doorsnede en met de hand werden bediend. Deze lichtbundels doorboorden de duisternis zo ver als met het oog zichtbaar was. Voor de bediening waren 8 a 10 soldaten aanwezig.

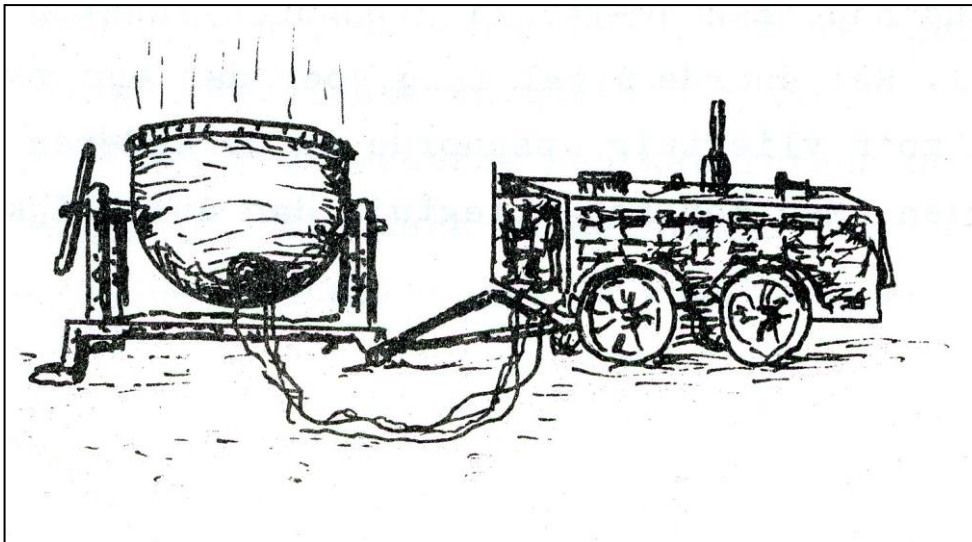

Fig. 8. Tekening van zoeklichtinstallatie, naar alle waarschijnlijkheid die van Waatskamp. Getekend in 1984 door buurman Harrie van Loon op basis van zijn geheugen. Archief SGN C.1.189.

Als er bij avond of nacht geallieerde vliegtuigen in de lucht bleken te zijn, begon het schijnsel. We stonden er vaak naar te kijken, het was een schouwspel dat een akelige inhoud had. Een 10-tal lichtbundels zocht zwaaiend de lucht af. Het duurde nogal lang voor dat een van de lichtstralen zo'n vliegtuig opspoorde en de anderen zich er dan bijvoegden. Men kon het vliegtuig dan duidelijk zien. Soms kwam deze door een duikval uit de beschijning en moesten ze weer opnieuw zoeken. Je kon duidelijk de vuurkogels zien van de duitse jagers, die er op schoten. Meermalen hebben we gezien dat zo'n vliegmachine brandend iets verder vloog en daarna ontplofte, of dat na enige seconden de ontploffing plaats had op de grond. Er kwam dan aan de horizon een

¹⁰ Interview van mw Truus Koppen, 92 jaar oud, op zaterdag 15 december 2018 in verzorgingshuis Domus Bona Ventura in Nederweert, door Alfons Bruekers. Bandopname in archief SGN. Het relaas klopt vrij precies, met uitzondering van de afmetingen van het gebouw, die zij nogal onderschat.

¹¹ H. van Loon, *Soberheid, Spanning, Angst 1900-1945. Onze kinderen wisten het niet. Door een Midden-Limburgse boer* (Ospel 1984), p. 153-155.

lichtschijnsel, als bij de opkomende zon. Werd er een geallieerd vliegtuig afgeschoten, dan hoorde men gejuig van de duitse soldaten in de omgeving. Later bleek dat veel piloten gebruik maakten van hun schietstoel. De verzetsstrijders waren er op uit om deze piloten dan op te sporen en naar een veilige schuilplaats te dirigeren.

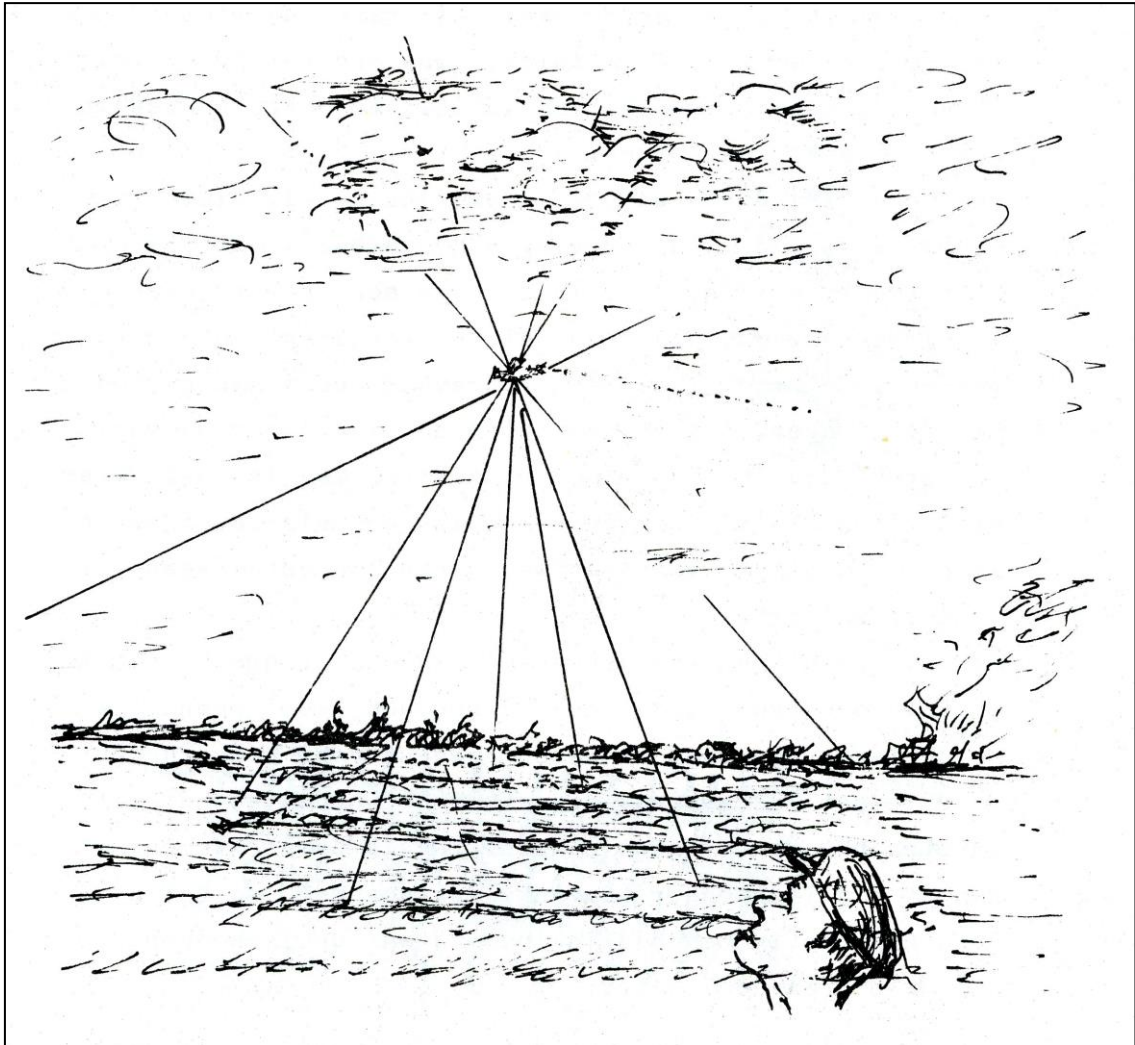

Fig. 9. Zoeklichten boven de Waatskamp, achter het huis van Harrie van Loon. Tekening uit 1984. Archief SGN C.1.189.

Er waren in Ospel meer van die zoeklichtinstallaties met verblijfgelegenheid. Coba Bijlmakers (geb. in 1929 en wonende op Ospeldijk) beschrijft in haar memoires hoe het er aan toe ging.¹² Hoewel dit waarschijnlijk niet het huisje van de Waatskamp betreft, is het wel een sprekend parallel-voorbeeld:

Bij ons in de buurt was tevens een militair huisje gebouwd, waar 8 tot 10 militairen in woonden. Daar stond een groot zoeklicht bij geplaatst. Als 's nachts de Engelse bommenwerpers naar Duitsland vlogen moesten de soldaten met de schijnwerper proberen om dat vliegtuig in hun straal te krijgen; de piloot werd vervolgens geheel verblind en kon niets meer zien. Vervolgens vloog er een Duitse straaljager die het vliegtuig neerschoot.

¹² Coba Bijlmakers, *Coba Bijlmakers: haar oorlogsverhaal* (Ospel 2011).

De soldaten die in dat huisje lagen waren zo slecht nog niet en door de jaren heen waren de burens met hen vertrouwd geraakt. Voor de soldaten hoefde de oorlog ook niet; zij hadden maar één verlangen en dat was om levend thuis te komen. Ze waren al zolang niet meer thuis geweest en hadden geen idee hoe groot hun eigen kinderen waren. Soms gingen zij naar Weert winkelen, kochten ze schoenen of kleren voor hun kinderen; dan kwamen ze bij ons thuis vragen of die wel bij de leeftijd zouden passen. Ook melk en eieren kwamen ze bij ons kopen, koffie drinken en wat kletsen, zo was het in de hele buurt, ieder had zo zijn plek. Jozef Raap was degene die vaak bij ons op bezoek kwam; hij had nog kleine kinderen. Of hij levend thuis is gekomen weet ik niet.

Tenslotte is er nog de getuigenis van de huidige grondeigenaren, de familie Henk en Nelly van den Beucken:¹³

Wij hebben op dit perceel jaren lang asperges geteeld. In de hoek aan de kant van het kanaal vonden wij bij ploegen regelmatig baksteenpuin en ook viel ons op dat het gewas daar slecht groeide. De vorige grondeigenaar, Zjeng van Gemert, vertelde ons wel eens dat hier ooit een 'menusie huuske' had gestaan en dat het puin daar mee te maken zou hebben gehad. Foto's en dergelijke hebben wij nooit gezien. Wel vonden we het opvallend dat volgens het kadaster hier een apart perceeltje staat ingetekend.

¹³ Interview met Henk en Nelly van den Beucken, dinsdag 1 augustus 2023.

4. Na-oorlogse periode

Wanneer de restanten van het tijdens de bevrijding in 1944 verwoeste gebouw zijn opgeruimd is niet bekend. Bij benadering is dat echter wel vast te stellen. Op een luchtfoto van KLM Aerocarte, in 1955 vervaardigd ten behoeve van de voorbereidingen van de ruilverkaveling in Ospel, staat ter plaatse nog een gebouw afgebeeld.

Fig. 10 en 11. Links de situatie in 1955 op een luchtfoto van KLM- Aerocarte (archief SGN). Rechts de moderne kadastrale situatie in 2023 (www.perceelloep.nl). De rode cirkel duidt de locatie van het munitiedepot aan.

Fig. 12. Ingezoomd op de luchtfoto van 1955. Afmetingen ca. 40x40 m.

Op de ingezoomde afbeelding uit 1955 zien we vanaf de bovenzijde een rechthoekig bouwkundig object met een zonlicht reflecterende westelijke helft, die suggereert dat er toen nog sprake was van een intact zadeldak. Fotogrammetrische reconstructie aan de hand van de luchtfoto uit 1955 leidt tot de lengtebepaling van het object met een lengte van 7,80m +/- 0,5m. Dit stemt goed overeen met de werkelijke lengte zoals die blijkt uit de tijd van de bouwtekening uit 1938, namelijk 8.00m.

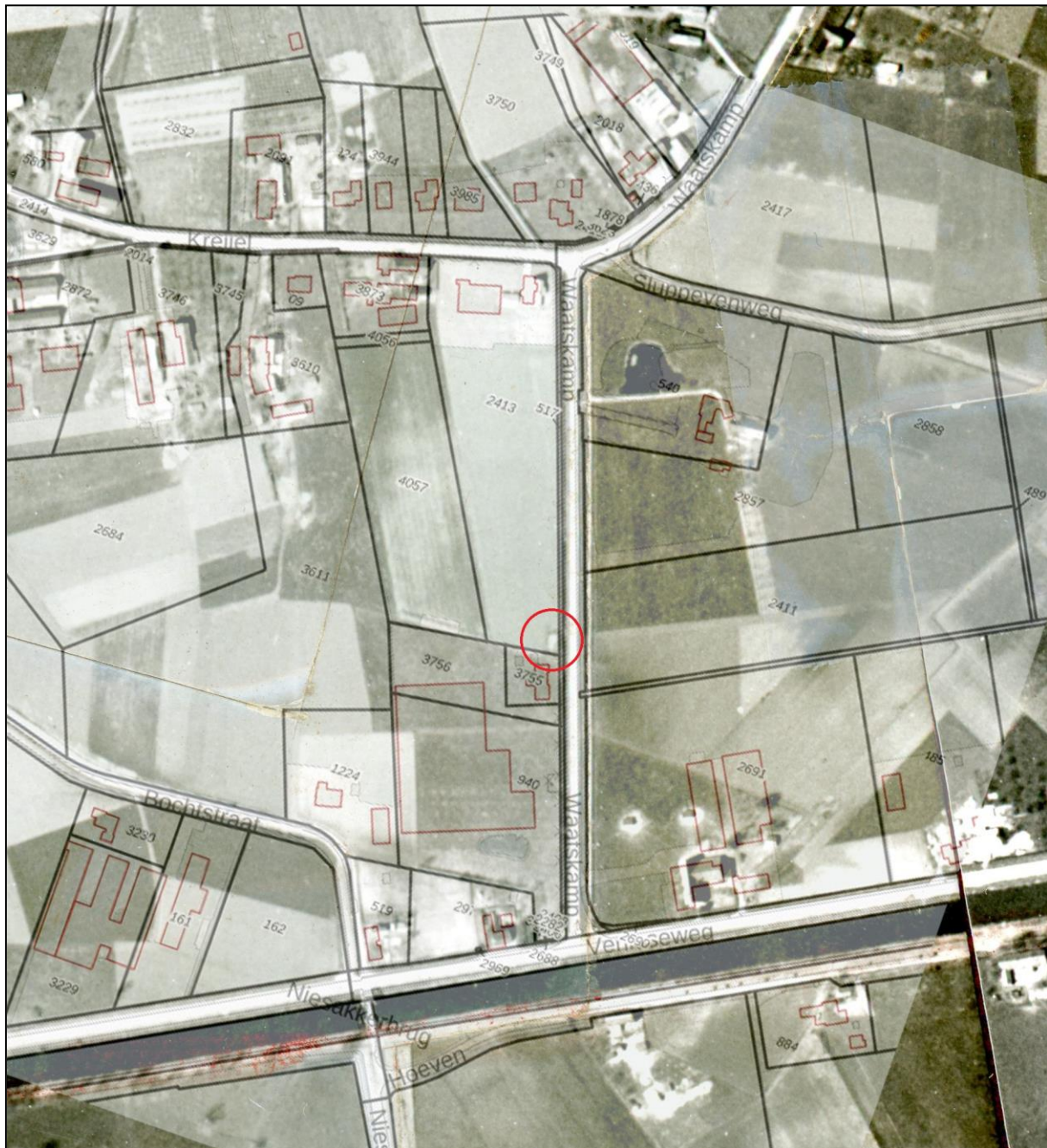

Fig. 13. Overlay van de situatie van 1955 en 2023. In de rode cirkel de ligging van het munitiedepot.

Er is ook nog de beschikking over en iets jongere luchtfoto waarvan de opnamedatum 2 mei 1969 is. Ook daarop is het gebouw te zien, alleen blijkt het dak daar verdwenen aangezien een duidelijk inkijkje wordt geboden in de twee inpandige ruimtes. Ook is aan de schaduwwerking te zien dat het opgaan muurwerk onregelmatigheden vertoont. I

n het decennium daarna zal het pand verdwenen zijn. Dat was zeker het geval in 2000.¹⁴ In de periode 2010-2020 was het terrein in gebruik voor o.a. de aspergeteelt. In 2021 werd de zuidelijke hoek afgesplitst en vond pal ten zuiden van het object nieuwbouw plaats van de woning met adres Waatskamp 150. De activiteiten werden helaas niet archeologisch

¹⁴ Opvallend te noemen is het feit dat ofschoon het gebouwobject aantoonbaar in 1969 nog bestond, het op geen enkele topografische kaart van 1945 staat getekend. Een verklaring hiervoor kan hoogstens de desolate of ruïneuze toestand zijn geweest, maar het blijft vreemd.

begeleid maar anders hadden deze waarschijnlijk bevestigd dat de plek van het munitiedepot nét niet aangesneden was.

Fig. 14, 15 en 16. Luchtfoto met opnamedatum 2 mei 1969, sterk uitvergroot. Bron: kadaster.nl.

5. Recente ontwikkelingen

In juni 2023 nam de gemeenteraad van Nederweert na uitvoerige debatten een positief besluit over de bestemmingsplanwijziging van het perceel op de hoek Kreijel-Waatskamp in Ospel (adres Kreijel 1). Het voormalige munitiedepot valt binnen dit deel van het te wijzigen bestemmingsplan. De wijziging behelsde de wijziging van agrarische bestemming in die van kleinschalige kampeerplaats. De initiatiefnemer, fam. Van den Beucken, had ter onderbouwing van de aanvraag een historisch, bodemkundig en geohydrologisch onderzoek in het werk gegeven bij een onderzoeksburo.¹⁵

Waardering van het onderzoek

In haar rapportage benadrukt het buro dat het onderzoek is uitgevoerd met de grootst mogelijke nauwkeurigheid. De lijst van geraadpleegde bronnen in het onderzoeksrapport somt onder andere op:

1. Archief bouwvergunningen
2. Archief Hinderwet
3. Historisch topografische kaart
4. Informatie gemeente
5. Luchtfoto

Bureau HMB BV maakt in haar overzicht geen melding van raadpleging van lokale erfgoedorganisaties zoals bij dit type rapportages over het algemeen een goed gebruik is.

Op basis van de analyse van de genoemde bronnen en archiefonderzoek rapporteert het bureau *'dat de onderhavige locatie tot de jaren vijftig van de vorige eeuw niet bebouwd is geweest'*. En verder: *'tijdens het vooronderzoek zijn er geen aanwijzingen gevonden, dat er op of in de directe omgeving van de onderzoekslocatie activiteiten hebben plaatsgevonden die tot een verontreiniging van de grond of het grondwater zouden hebben kunnen leiden'*.¹⁶

Niet gebleken is dat bureau HMB BV enig gedegen onderzoek heeft gedaan in de oudere dossiers van bouwvergunningen, hinderwetvergunningen, historisch-topografische kaarten en luchtfoto's, noch nadere openbare informatie. Anders zou gebleken zijn dat in het plangebied van 1939 tot na 1969 zich een gebouw of klein huis heeft bevonden. Zoals hiervoor aangetoond was dit van 1939-1940 dit een munitiedepot van het Nederlandse leger, vervolgens een commandopost met zoeklichtinstallatie van de Duitse defensie, en in 1944 een noodwoning totdat die door oorlogsgeweld verwoest of althans onbewoonbaar werd en waarvan afbraak pas na 1969 plaatsvond.

Evenmin is gebleken dat vanuit het bevoegd gezag (de gemeente Nederweert) op basis van eigen expertise een kritische toetsing van de door Bureau Leefomgeving en bureau HMB BV gerapporteerde feiten en claims heeft plaatsgevonden.

Los van de geconstateerde feitelijkheden zijn in het verleden in dit gebied, dat van medio september tot medio november 1944 tijdens de stagnerende opmars van de geallieerden onder een geallieerd tapijt van bommen en tienduizenden granaten werd gelegd, met regelmaat ontplofte en niet-ontplofte projectielen worden aangetroffen. Waar dit in statistische zin al voldoende waarschuwing zou moeten zijn, geldt dat in het bijzonder voor de locatie van dit munitiedepot annex zoeklichtpost, aangezien juist dit object zowel in 1940 als in 1944 van hoge militaire strategische waarde was.

¹⁵ [Geanonimiseerd], Vooronderzoek Kreijel 1 Ospel Kenmerk 21235401H d.d. 2 juli 2021.

¹⁶ Ibidem, p.6 en 7.

Archeologie

Dit brengt ons op een ander punt, de archeologie. De rapportage rept met geen woord over de archeologische waardenstelling van dit terrein. Onbekend is of dat een bewuste keuze was van de onderzoekers, echter het is extra relevant dit thema op te voeren. Het verdwenen munitiedepot van Ospel-Waatskamp is een belangrijk facet van de oorlogshistorie van de streek. De eventueel nog in situ aanwezige ondergrondse muurresten van het gebouw zijn een onderdeel van het kennisdomein Conflictarcheologie, dat in Nederweert en omstreken nog in de kinderschoenen staat. Conflictarcheologie is een term die gebruikt wordt voor archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek naar resten van krijgshandelingen. Het is een vorm van onderzoek die niet gebonden is aan een bepaalde periode, veldslagen en militaire bouwwerken vanaf de Romeinse tijd tot aan de laatste wereldoorlogen vallen onder deze tak van archeologisch onderzoek. Doordat de Tweede Wereldoorlog in Nederland echter de meeste impact heeft gehad op het bodemarchief ligt de nadruk in de conflictarcheologie hier wel op deze periode.¹⁷

Fig. 17. Landschappelijk inpassingsplan. Ondergrond: Bureau Leefomgeving. De toegevoegde rode cirkel markeert de locatie van het voormalige munitiedepot.

Op de Archeologische Beleidskaart van Nederweert staat het gebied waar het voormalige munitiedepot deel van uit maakte aangeduid als zone 'categorie 4' met een 'hoge archeologische verwachting'. Deze classificering leidt tot beperkingen bij een bodemverstoring boven een bepaalde diepte en oppervlakte. Op grond van de concrete verwachtingswaarde van de aanwezigheid van bouwresten van militaire aard, zou hiervoor door het bevoegd gezag binnen de vrijwillige beleidsruimte extra attentie moeten zijn gevraagd bij de verlening van een omgevingsvergunning.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld <https://www.baac.nl/expertises/conflictarcheologie>.

Fig. 18. Waatskamp, Ospel, gezien naar het zuidwesten. Aan de rechterzijde van de straat bevond zich het munitiedepot. Foto: Alfons Bruekers, opnamedatum 18 juli 2023.

Fig. 19. Dezelfde locatie, gezien naar het westen. Het depot bevond zich op de voorgrond van de opname. Foto: Alfons Bruekers, opnamedatum 18 juli 2023.

6. Archeologisch onderzoek

Op 1 augustus en 11 augustus 2023 werd een verkennend booronderzoek uitgevoerd om ter plaatse van het voormalige munitiedepot de aard van de ondergrond vast te stellen. Geboord werd met de Edelmanboor van 8 cm. Er werden 15 boringen gezet in een kwadrant van 12 x 9 m, en onderlinge afstanden van 3 m.

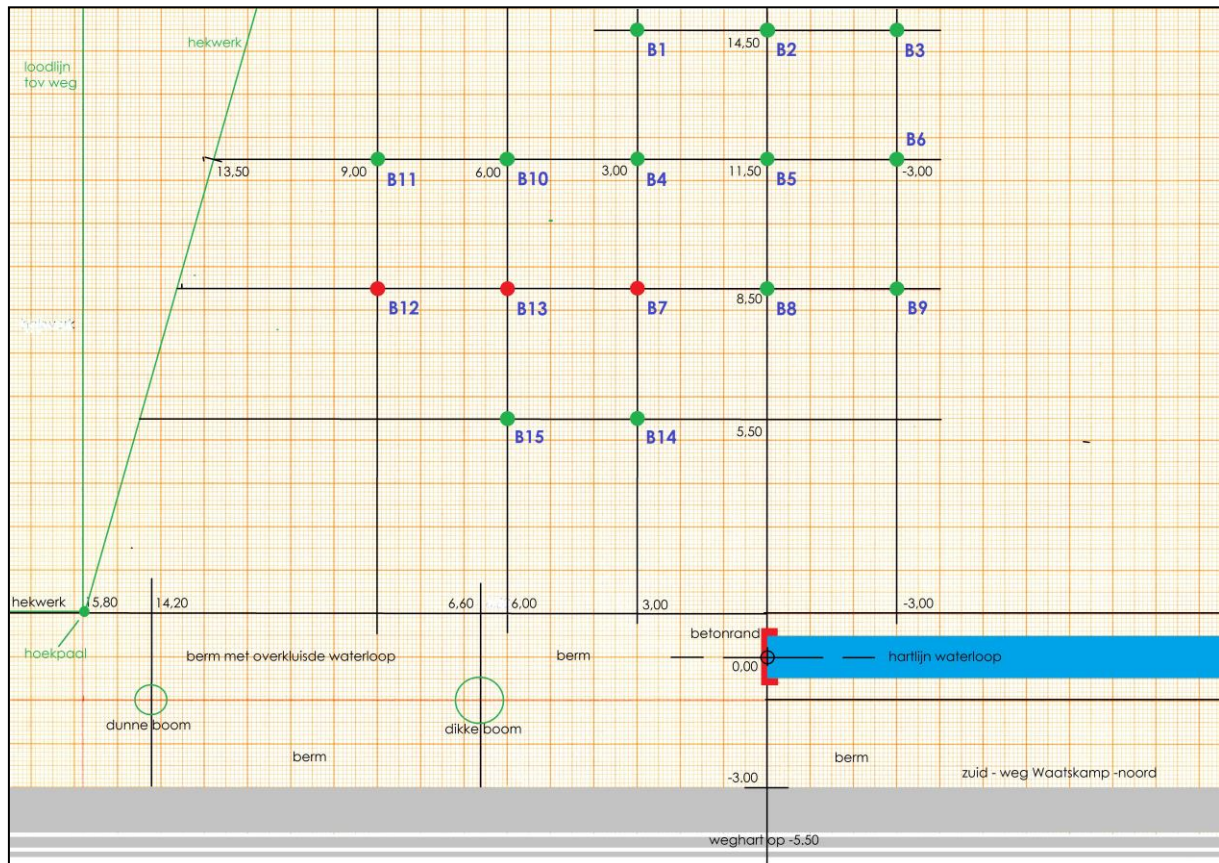

Fig. 20. Locatie boorpunten verkennende booronderzoek. Tekening: Alfons Bruekers. De rode stippen markeren boringen met baksteenpuin

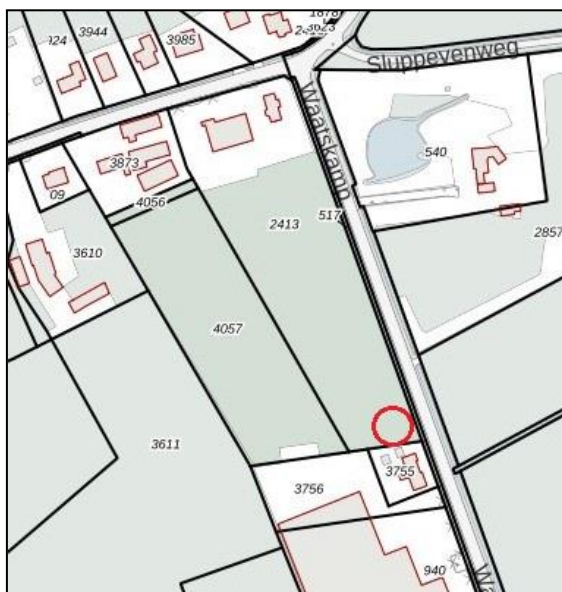

Fig. 21. Localisatie van de zone met grondboringen (rode cirkel). Ondergrond: kadaster.nl.

Fig. 22 en 23. Boorkernen bouwvoor van boringen B8 resp. B2. Homogene humeuze vulling met baksteenbrokjes en een bouwvoordiepte van ca. 60 cm beneden maaiveld.

Twaalf boringen (gemarkeerd met groene stip) vertoonden hetzelfde beeld: een C-horizont vanaf 60 cm beneden maaiveld, en een vrij homogene humeuze zwarte bouwvoor met vrij veel baksteenpuin.

Een drietal boringen (B7, B12 en B13) werd ernstig bemoeilijk door grotere brokken baksteenpuin in de ondergrond. Het bleek niet mogelijk om met de Edelmanboor handmatig de ongestoorde bodem te bereiken.

In het volgende hoofdstuk zullen de boorwaarnemingen worden gegeorefereerd met de topografische situatie uit 1938.

7. Georeferentie

Het is mogelijk gebleken om de bouwtekening uit 1938 te georefereren met de actuele situatie en de kaart van de grondkartering. Ofschoon de situatie ter plaatse drastisch veranderd is, zijn cruciale referentiepunten hetzelfde gebleven, zoals de onder een hoek lopende westelijke perceelsgrens, het hart van de bermsloot en de op exact 20,00 m van elkaar gelegen snijpunten met de hartlijn van de bermsloot. Daarentegen is de op de tekening uit 1938 aangegeven 'as van de weg' niet meer bruikbaar (want de weg is in latere jaren verbreed) en ook de ligging van de oude duiker in de bermsloot is niet toepasbaar aangezien deze verplaatst en verlengd is.

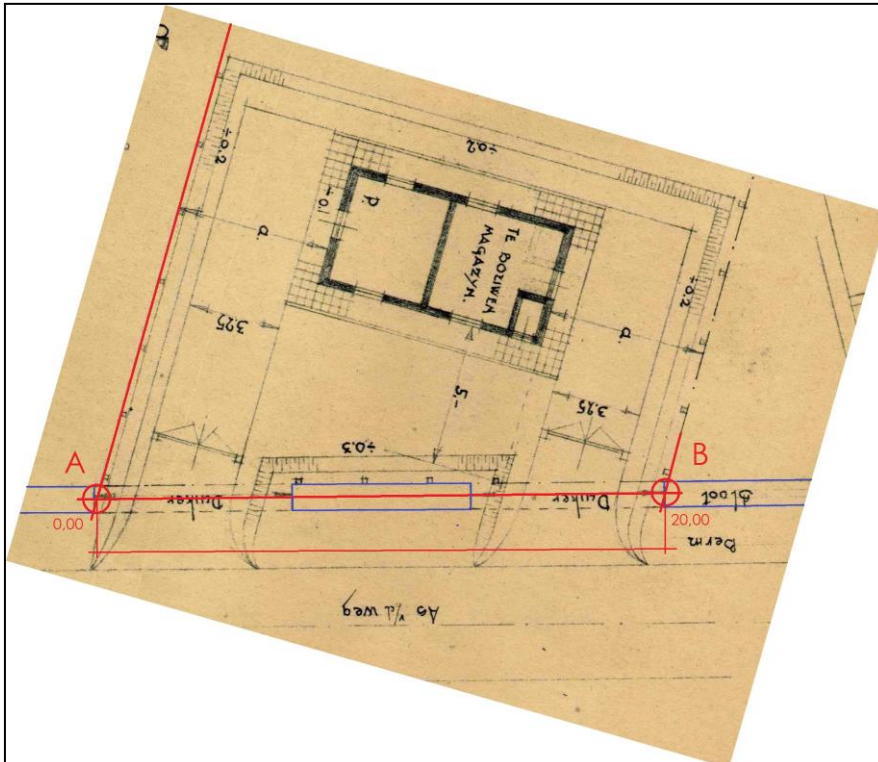

Fig. 24. De rode lijnen en punten A en B op de kaart uit 1938 zijn de onveranderlijke elementen uit de topografie.

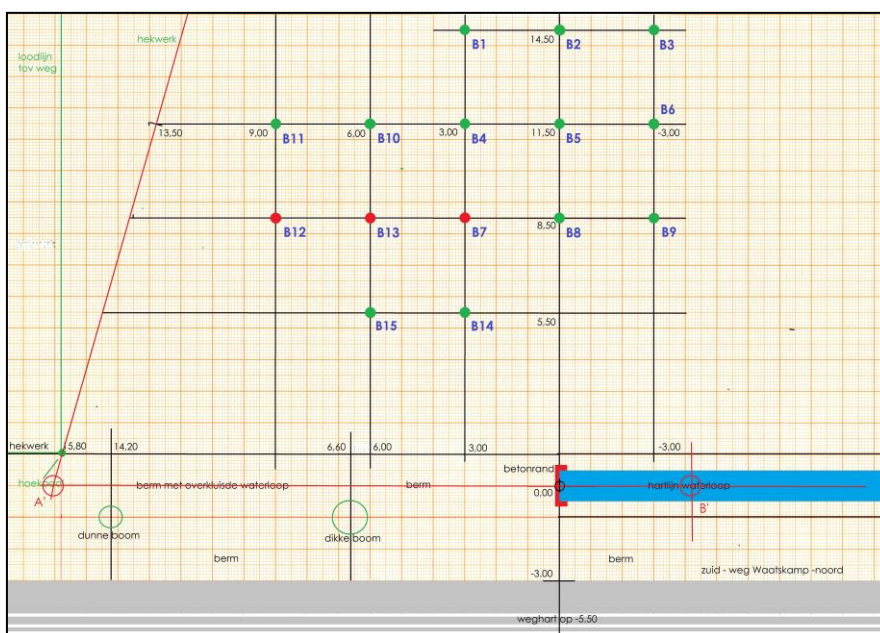

Fig. 25. De rode lijnen en punten A' en B' zijn nog aanwijsbaar op de kaart uit 2023.

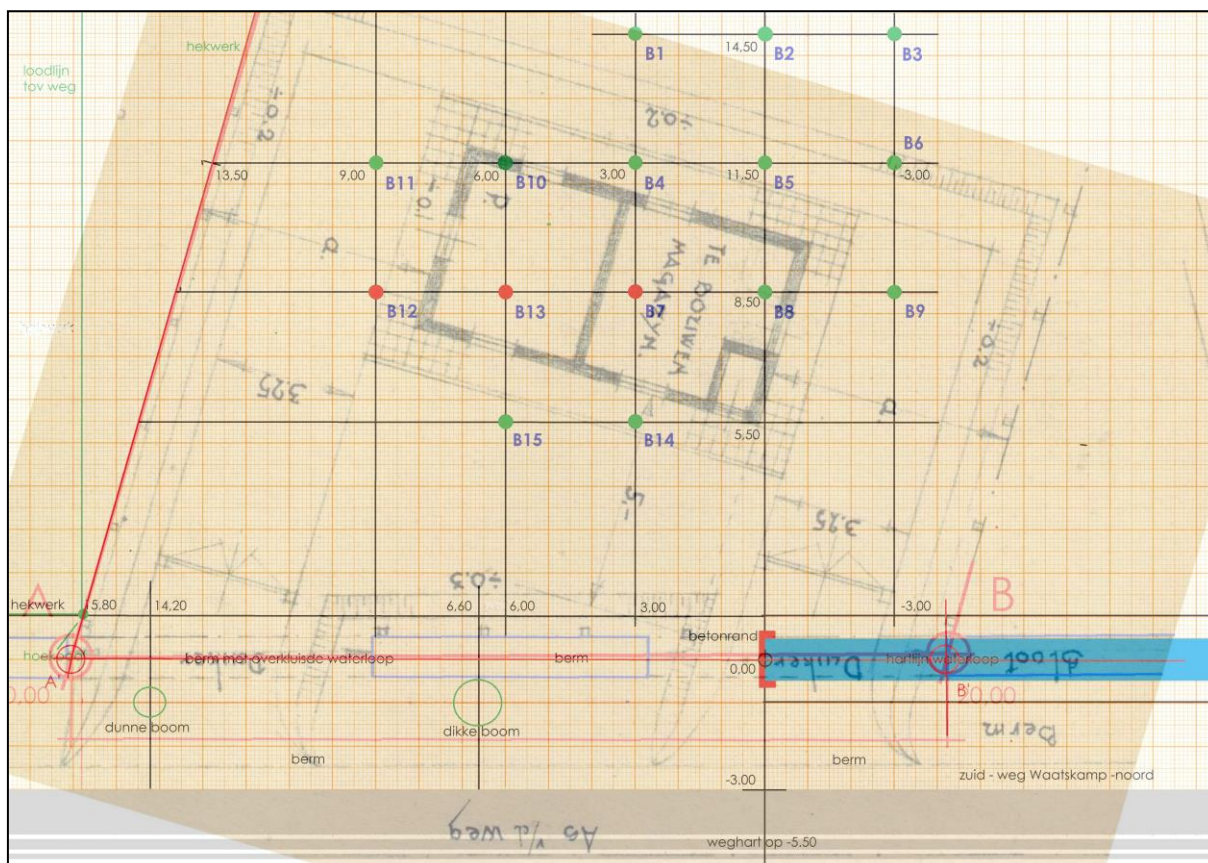

Fig. 26. Overlay van de situaties uit 1938 en 2023. Tekening: Alfons Bruekers.

In de overlay van de oude en nieuw situatie is duidelijk te zien dat de rode stippen (grondboringen met baksteenpuinresten) in hoge mate correleren met de locatie van het gebouwtje uit 1938. Hetzelfde geldt voor de groene boorpunten in de periferie. Dit alles met een nauwkeurigheid van +/- 1 m, waarbij ook nog als aanname geldt dat de bouw in 1938 exact op de vergunde locatie heeft plaatsgevonden, hetgeen een onzekere factor is.

8. Inrichtingssuggesties

Het bewuste terrein aan de Waatskamp gaat in 2023 en 2024 opnieuw ingericht worden. Aan de noordzijde (richting Kreijel) komen camperstandplaatsen, en aan de zuidzijde (daar waar het munitiedepot zich bevond) wordt een hoogstamboomgaard met houten toegangspoort voorzien. Een uitgelezen kans om iets van de oude historie ter plaatse terug te laten komen in de landinrichting.

Men zou kunnen denken aan het volgende. Een kleinschalig (gravend) archeologisch onderzoek zou uitgevoerd kunnen worden om de exacte ligging en toestand van de funderingen van het munitiedepot te bepalen. Deze kunnen dan in de vorm van bijvoorbeeld beklinking, tegels of hagen worden zichtbaar gemaakt in het zuidelijke gebied van het perceel waar nu een hoogstamboomgaard is geprojecteerd. Op die wijze zou het kunnen leiden tot een verrijking van het cultuurhistorisch ensemble en zou dit relict van de plaatselijke oorlogshistorie een waardevolle aanvulling van het beleefbare erfgoed in Ospel kunnen zijn.

Ook kan men denken aan een augmented reality weergave, zoals heel elementair gesimuleerd in onderstaande figuur. Op de nieuwe poort (die zich vrijwel op dezelfde plaats bevindt als waar de toegangspoort van het munitiedepot was) zou een naambord met het opschrift '*Menusie huuske*' kunnen worden geplaatst. Vanaf die plek zijn ook de gereconstrueerde contouren van het depot prima zichtbaar zonder dat het camperterrein betreden hoeft te worden.

Fig. 27. Impressie van de contour van het gebouw in het grasveld. Het gebouw stond onder een schuine hoek t.o.v. de weg Waatskamp. Montagefoto: Alfons Bruekers.

Resumerend zijn de aanbevelingen:

1. Gravend veldonderzoek om locatie en toestand funderingen vast te stellen.
2. Integratie van contourmarkering in het nieuwe landschapsinrichtingsplan.
3. Naambord op houten toegangspoort.
4. Gebruikmaking van digitale reconstructies.

7. Samenvatting en conclusies

In 1939 besloot het Ministerie van Defensie tot de bouw van een munitiedepot in Ospel-Waatskamp. Dit vormde een ondersteunend onderdeel van een van de vele verdedigingswerken waaruit de Peel-Raamstelling bestond. De kanalen Noordervaart en Zuid-Willemsvaart vormden een strategisch onderdeel van de verdedigingslinie die ten doel had Nederland te beschermen tegen een Duitse inval.

Het munitiedepot – in de volksmond het '*Menusie huuske*' genoemd - werd in 1939 gerealiseerd en bestond uit een klein gebouw met zadeldak en alle uiterlijke kenmerken van een burgerwoning, met het klaarblijkelijke doel het object voldoende te camoufleren voor vijandelijke verkenners. De bouw werd om die reden ook met allerlei geheimhoudingsmaatregelen omgeven.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het gebouw door de Duitse bezetter ingezet als een commandopost met zoeklicht, in het kader van de verdediging tegen geallieerde bombardementsvluchten. Vanaf begin 1944 tot aan de bevrijding van dit gebied diende het depot als noodwoning. Op een onbekend tijdstip, in elk geval ná 1969, werden de bovengrondse restanten van het gebouw afgebroken en verdween dit object van regionale conflictarcheologie definitief uit beeld.

Het rapport beschrijft de resultaten van het bureau-onderzoek naar de geschiedenis van het object en van een verkennend booronderzoek naar de eventuele aanwezigheid van bouwkundige restanten ervan.

Met het oog op de aankomende gebiedsontwikkeling wordt een set van aanbevelingen gedaan. Zo wordt aangeraden om door middel van kleinschalig archeologisch onderzoek de contouren van het voormalige depot kunnen op te sporen en blijvend zichtbaar te maken in het maaiveld. Op die plek wordt een hoogstamboomgaard aangelegd en bij de inrichting kan rekening worden gehouden met de plaats van het gebouw.

Bijlage 1: Bouwtekening munitiedepot (uit bouwvergunning in GAN NA 1205).

